

Ali so tujci potisnili velik del haloškega prebivalstva v slabše katastralne občine ali je bilo tam pregosto naseljenje od vsega početka.

Kjer se usede tujec — meščana potrebuje v vinogradu, ki meri tudi 4—5 ha, le malo viničarjev. Vsi ostali prejšnji posestniki morajo iti ali po svetu ali v slabše katastralne občine.

Današnje stanje v politični občini Podlehnik in v celih Halozah je nevzdržno. Odkar se spominjam, vladata v večjem delu Haloz glad in lakota.

Naša naloga je odkrivati prave vzroke bede. Ko bomo poznali vzroke, se mora najti tudi izhod iz nje. (Konec.)

Kulturni pomen sodobne in posebej slovenske univerze

Dragotin Cvetko.

I. Sodobna univerza se presnavlja povsod; v Nemčiji so uvedli numerus clausus, v mnogih državah čedalje bolj izgublja samostojnost in svobodnost, povsod pa je večini postala zgolj sredstvo za doseg poklica; tako vedno bolj izgublja svoj znanstveni značaj ter ga nadomešča s strokovnim. Samo po sebi je umevno, da se je tudi ona morala preusmeriti v smislu sodobne miselnosti, če je hotela zadostiti zahtevam svoje dobe. Vprašanje je le, če je smisel, v katerem se je preoblikovala, stvarno vreden in če nudi zadostne osnove bodočemu razvoju.

Princip univerze je tudi v naši dobi raziskovanje in gojitev znanosti, ki kot sestavni del celotne kulture ni nekaj dovršenega in zaključenega, temveč neprenehoma raste. Problemi porajajo probleme, nastajajo nova tehnična in druga kulturna odkritja in tako je obseg znanstvenega področja vedno širši. Vzporedno s tem se veča tudi delokrog univerze, ki ji je prva naloga iskanje novega in objavljanje doslej znanega. — Tudi univerza ima kakor vse ostale vzgojne in izobraževalne institucije svoj smoter: izobraževanje, ter predstavlja najvišjo stopnjo šolskega izobraževalnega procesa.

Današnji delovni smoter univerze se pač močno razlikuje od prejšnjih, kajti vsaka vzgojna tvorba je bolj ali manj posledica svetovne orientacije, duhá lastne dobe. Razvojna dinamika ne dovoljuje anahronizmov, radi česar ustreza nastal produkt stilu svoje dobe ali pa je celo pred njim. Razvojni zakonitosti pa so podvržena tudi vsa vzgojna in izobraževalna stremljenja, ki v zvezi z ostalimi činitelji (gospodarstvo, znanost, umetnost, politika — — —) oblikujejo ali preoblikujejo svoje smotre.

V svojem začetku je bila univerza družba profesorjev in študentov, ki so se posvetili znanosti; zato ni bila poklicnega značaja in ni skrbela za uradniški naraščaj, kajti podelitev teh mest itak ni bila odvisna od spričeval. Gojila je čisto znanost brez ozira na praktično uporabo. Takratna znanost pa je bila fiksirana po tradiciji in avtoriteti ter je podajala le kanonske t. j. obče priznane nauke (iz sv. pisma, Aristotela, Corpus iuris itd.); torej ni iskala in ugotavljala novih izsledkov, temveč je stoletja skrbno čuvala aristotelsko-sholastično filozofijo, katere okvira ni smel njen študent ne kdo drugi prestopiti, in zavoljo tedanjega nivoja niti ni mogel. Srednjeveška univerza je po upravi in zunanji obliki sicer bila svobodna, pravega bistva: svobodnega znanstvenega iskanja in razvijanja pa

vendar ni poznala, in spričo tedanje strukturiranosti tudi ni čutila teh potreb. Ta „vezana“ znanost je bila kajpada nekaj privilegij in last predvsem cerkve in visokih slojev.

Koncem srednjega in v začetku novega veka pa se je razlil čez Evropo reformni val: odkritja, tisk, reformacija, ki je dala ljudstvu biblijo v narodnem jeziku — — —, vse to je silno učinkovalo na duševnost delovnega človeka. Spoznal je, da je znanost prav toliko, kolikor ostalih slojev, tudi njegova last. Posledica tega je bila, da je sedaj znanost stopila v zvezo z življenjem, dočim je imela doslej opravka le s samo seboj; tudi metoda znanstvenega dela se je začela spreminjati in dobivati stvarno obliko. Ves ta socialni proces je mogočno vplival tudi na univerzo ter jo osvobodil okovov kanoniziranih naukov. V prosvetljeni dobi, katere razumsko delovanje se je naslanjalo na zakone življenja in človeške družbe, je v znanosti zavladal princip svobodnega raziskovanja. Ves kasnejši razvoj je bil v znamenju potreb posameznih dob, ki so pospeševale znanstveno rast. To načelo se uveljavlja tudi danes in je nujno tudi nadaljnjemu razvoju.

Današnja univerza zasleduje (oz. bi vsaj morala zasledovati) naslednje naloge:

- 1.) gojiti znanost;
- 2.) strokovno izobraževati svojega slušatelja in ga s tem pripravljati za poklic;
- 3.) uvajati ga v pravilno gledanje na sodobno svetovno dogajanje ter z znanstveno poglobitvijo voditi k objektivni kritiki;
- 4.) pomagati mu, izoblikovati njegov svetovni nazor;
- 5.) vzbuditi mu zanimanje za narodne probleme vseh področij ter mu event. naznačiti smer reševanja;
- 6.) z vsem tem pomagati svojemu članu, da postane čim bolj dovršena osebnost, ki bo sposobna koristnega udejstvovanja na svojem mestu v skupnosti.

Tem zahtevam se pridružuje še vrsta stranskih. Vse so pa med sabo tesno povezane, posegajo druga v drugo in učinkujejo smotrno šele v skupnosti ter ob izpolnitvi gospodarskih pogojev. Vse te ugotovitve homo prenesli na našo univerzo in si z njenega vidika natančneje ogledali njih probleme.

II. Naš univerzitetni zakon pravi, da so univerze „posvetne“ ustanove in jih s to oznako dovolj ostro loči od navadno pojmovanih šol, ki so po svojem delu avtoritativne, dočim je bistvo akademskega študija svoboda. To velja teoretično, ker se le redko sklada s praktičnim.

Preden preidemo k slovenski univerzi, se je treba natančneje seznaniti z že znanimi nalogami.

Ad 1) Gojitev znanosti sistematično navaja k teoretskemu iskanju, prodornemu gledanju problemov, logičnemu in samostojnemu mišljenju ter delovanju; ta stran akademskega dela je torej pedagoško zelo pomembna in močno vpliva na razvoj duševnih sposobnosti. V pregledu nalog univerze stoji na prvem mestu kljub drugačni orientaciji dobe, saj je v razvojnem pogledu bila temelj univerzi vseh časov.

Ad 2) Sodobnost pa zahteva od univerze tudi tega, da svoje slušatelje pripravlja na akademske poklice, da jih torej strokovno izobražuje. Seveda daje akademski študij samo — teoretični temelj, a v resničnost uvaja praksa. Važno pa je, da se študent teoretično seznanj z vsebino svojega poklica, da si ustvari do njega pozitiven odnos, ki mu bo pomagal prodreti v smisel dela in okolja, v katerem bo deloval. Kajti „kdorkoli izvršuje kak kulturni poklic, mora vplivati na ljudi. Ako teh ljudi ne pozna, je njegovo orodje topo, čeprav še toliko vé.

Tedaj ni ne dušebrižnik, ne zdravnik, ne učitelj in ne sodnik, ne diplomat in ne organizator; tak človek je enostransko razvito bitje, ki v ničemer ne stoji na tleh. In danes, ko tisoči brezposelnih intelektualcev čakajo na službo, ki so ji namenili svoje življenje, je tem pomembnejši pozitiven odnos do lastne stroke in načrtanega miljeja, ki naj ga vodita.

Strokovnega izobraževanja, ki naj bo most med osnovno in osebno (občo) izobrazbo, pa v času univerzitetnega študija nikakor ne smemo zamenjati s specializacijo, kajti univerze naloga ni, vzgajati specialiste. To bi bilo tudi v nasprotju z njenim totalističnim vidikom, ker pomeni specializacija povsem enostransko usmerjanje. Današnja univerza mora sicer skrbeti za obe strani in ne izključuje specializacije, temveč celo pripravlja nanjo. Šele takrat namreč, ko se je človek strokovno in obče izobrazil, si je pridobil podlago za specialno delovanje v neki stroki. Univerza mu mora nuditi izobrazbo v omenjenem smislu, čemur sledi specializacija, ki je radi iskanja novih dognanj nujno potrebna. V tej nalogi priskoči univerzi na pomoč akademija znanosti, ki je z njo v najtesnejši zvezi: njen smoter dopolnjuje na ta način, da pripravlja gradivo za specialno delo mladega znanstvenika in preiskruje podpore za specialni študij. V Beogradu in Zagrebu jo imajo, le v Ljubljani še ne; že dolgo se pripravljamo nanjo, a vse je ostalo radi raznih zadržkov le priprava in zopet priprava. In vendar nam je iz omenjenih razlogov nujno potrebna, kajti znanost zahteva za svoj razvoj popolno izobraženih specialistov, ki so pri nas navezani malone povsem nase. Pri tej priliki spominjam tudi na potrebo akademije umetnosti, ki se po svojem bistvu razlikuje od akademije znanosti le po tem, da ji je namen izobraževanju umetnikov — tudi specialistov.

Ad 3) Struktura sodobnega svetovnega dogajanja, bodisi v politiki, gospodarstvu ali kjerkoli drugje, je tako zamotana ter nudi toliko variant, da je skoraj težko zaslediti njeno pravo smer in jo motriti kolikor mogoče objektivno. Najrazličnejše struje se križajo in mešajo, vsaka hoče biti edina in pravilna, vsaka napoveduje reforme, malokatera pa jih vobče načne. V tem kaotičnem razpoloženju ni nič čudnega, če je večina opazovalcev o vsem dogajanju premalo ali napačno poučena. Prvi izmed intelektualcev pa je poklican akademski izobraženec, da vodi in kaže smer. Zato naj bi mu ne bila univerza zgolj tovarna za izpite in izpričevala, temveč kraj, kjer bi mogel dobiti objektivni pregled svetovnega dejstvovanja in bi se z uvajanjem v znanstveno delo, ki zahteva prodornost in objektivnost gledanja, usposabljal za kritično presojo slehernega vprašanja.

Ad 4) Izoblikovanje svetovnega nazora je naravna posledica temeljev, ki sem jih zgoraj označil. Če se bo študent znanstveno poglobil, strokovno izobrazil, usposobil za kritično ter objektivno presojo problemov, si bo nedvomno mogel izbrati ali pa ustvariti lasten svetovni nazor, ki bo uravnaval njegovo delo.

Ad 5) Ker pa bo deloval predvsem v določenem okolju, najbolj verjetno v domovini, bo vplival v prvi vrsti na določen prostor in šele posredno preko njega na širši svet. Zato je umljivo, da bo moral podrobno poznati vse prilike (gospodarske, politične, kulturne, socialne...) svojega okraja, v katerem se bo udeleževal. Vrsti se bo moral vanj, se navezati na ljudi in spoznati vse njihove težave, ako bo hotel pozitivno učinkovati. Posebni pomen tega vprašanja bomo spoznali še kasneje.

Ad 6) Vse to njegovo lastno izobraževalno delo: strokovno in osebno poglabljanje, vraščanje v sistematično in objektivno presojo, popolno spoznanje kroga, v katerem bo živel in delal, pa vodi k zaokroženi obliki njegove duševne strukture, k nastajanju človeka kot osebnosti, ki je sposobna voditi in koristno delovati za skupnost. Vse omenjene zahteve so v glavnem načelni vidiki, katerih

realizacijo zavirajo najrazličnejši činitelji; sodobna usmerjenost in način dela tem zahtevam ne nasprotujeta, temveč jih podpirata. Vse omenjene smeri izobraževanja pa so podlaga delovanja na vseh kulturnih področjih, ker vežejo svojega gojenca na sodobno življenje, ga usposabljaajo za koristno dejstvovanje, mu vzbujajo zanimanje za gledanje in reševanje važnih problemov ter ga z vsem tem vodijo k pospeševanju rasti kulturnega življenja. Zato imajo vse te naloge, ki jih stavlja sodobnost univerzi ali ki so postale univerzi v teku razvoja nekako dedne, kulturni značaj in kulturni pomen ter je njihovo uresničenje gibalna sila nadaljnega razvoja.

Oglejmo si za vsako sodobno univerzo veljavne vidike še s stališča naše slovenske univerze! Naš univerzitetni zakon je namen univerze formuliral tako-le: univerze so najvišje prosvetne ustanove za strokovno pripravo, udejstvovanje v znanosti in izgraditev jugoslovanske nacionalne kulture.

Dinamika svetovnega in nacionalnega dogajanja je bolj ali manj povsod zajela isti obseg. Tako so naloge kulturnega udejstvovanja povsod kolikor toliko iste, oziroma zavoljo diferenciacij vsaj slične in se s strani sodobne univerze skladajo z njimi tudi naloge slovenske univerze. Če primerjamo namen, kakor ga je pri nas postavil zakon, in zgoraj očrtane naloge, vidimo, da si v bistvu ustrezajo in da je tudi zakon določil najvažnejše aktualne izobraževalne smeri, čeprav v posameznih točkah le posredno. Na prvem mestu je poudaril potrebo strokovne priprave, kar sem že navedel spočetka, ko sem ugotovil, da se znanstveni temelji vedno bolj nadomeščajo s strokovnim. Videli pa smo že poprej, kakšen pomen ima strokovno in znanstveno izobraževanje: človeka vodi k pravilni znanstveni metodi in s tem k objektivno-kritični obdelavi vprašanj, vodi ga k vsem problemom njegovega poklica in ga s tem nujno sili, da spozna tudi milje, v katerem bo svoj poklic izvrševal. Posredno pa vpliva tudi na oblikovanje njegovega svetovnega nazora in ga z navajanjem k prodornosti vzpodbuja k aktivnemu sodelovanju v celotnem dogajanju. Vprašanje nacionalnega kulturnega delovanja pa je zakon pojmoval v unitarističnem smislu „jugoslovanske nacionalne kulture“. Problem integralnega jugoslovanstva — zlasti v kulturnem okviru — je sprožil že vroče debate in misli za cele knjige. Zopet se je izkazalo, kako velik je prepad med teorijo in prakso; naj zadostuje ugotovitev, da se je poskus kulturnega unitarizma ponesečil in da ne moremo preko ali mimo nacionalne, v našem smislu slovenske kulture. Zato bomo kasneje govorili o nacionalni kulturi v tem pomenu. Naštete enakosti in sorodnosti kažejo, da ima tudi slovenska univerza iste naloge kakor vsaka sodobna univerza, seveda pa jih v posameznih točkah mora — kakor tudi vsaka druga! — prilagoditi posebnim prilikam. Glede nalog, ki jih univerza ima,² pa vrši v kulturnem življenju važno vlogo in je kulturno pomembna.

Kulturni pomen naše slovenske univerze je dvojen:

a) Obči: S tem, da pomaga mlademu človeku do strokovne in znanstvene izobrazbe, do razumevanja celotnega življenja in do lastnega svetovnega nazora, soustvarja osebnost, ki je vsestransko doma v svetovnem dogajanju; nastaja človek, ki se dobro pripravljeno loteva svojega dela. Poklic pa daje človeku zavest osebne časti in občutek sigurnosti. Ni važno, kateri poklic izvršuješ: delavskega, obrtniškega, kmečkega, uradniškega ... Že prej pa sem naglasil, da ima akademski poklic po svojih osnovah voditeljsko vlogo. Dunkmann naglašja v svoji razpravi „Die Ethik der Berufsberatung“,³ da so osrednji poklici tisti, katerih naloga je,

² Gl. obširno razpravo K. Ozvalda, Naloge sodobne univerze, Naša doba, 1. I. turnem življenju važno vlogo in je kulturno pomembna. Ž

³ Die akademischen Berufe.

kulturo obdržati in jo razvijati, — akademski poklici; ti naj zanašajo izobrazbo v vse plasti, v katerih se kakorkoli udeležujejo. Pravilno izvrševanje poklica vpliva na rast osebne vrednosti posameznika, hkrati pa ugodno učinkuje na dvig kulture. Zato nam je tem bolj umljiv veliki pomen udeleževanja akademskega izobraženca. Če je akademski poklic vedno voditeljski ali ne, je vprašanje zase. Načelno in dosedaj tudi še praktično to v splošnem velja; voditeljska mesta so zasedli predvsem akademsko izobraženi ljudje. Človeka sicer ne ocenjujemo po spričevalih, temveč po dejanjih; resnično življenje je pokazalo dovolj primerov, da so voditeljske sposobnosti kakor tudi izobrazbena višina povsem individualnega značaja. Tudi človek, ki ni dovršil univerze, more doseči in zavzeti mesto, s katerega bo odločilno vplival na aktualne dogodke; tudi človek, ki se je sam izobraževal, more v svojem smislu postati osebnost, enakovredna drugim. Seveda pa nudi univerza vse možnosti razvoja do dosegljive izobrazbene stopnje in je zato povsem upravičeno, da iz nje izide številčno največ za voditeljske poklice usposobljenih ljudi. In čeprav vsa ogromna množica slušateljev radi pomanjkanja tako usmerjenih individualnih nastavkov ne bo sposobna, prevzeti in pozitivno upravljati voditeljskega mesta, bo med to množico vendarle vsaj majhen odstotek sposobnih, ki bo pa presegal število naravnih voditeljev, ki niso akademsko naobraženi; kajti izven univerze je le malo možnosti, da bi se večje število moglo povzpeti na potrebno in ustrezajočo izobrazbeno stopnjo; tak polet, ki ga spremljajo težavne življenjske borbe, še vse hujše od onih, ki jih je deležen reven akademik, je mogoče le pri izklesanih posameznikih. — Spričo tega je torej univerza vedno tista ustanova, ki pomaga in posreduje narodu do kulturnih, političnih, gospodarskih, pravnih, prosvetnih in drugih vzgojiteljev in je že s tega stališča vsakemu narodu nujno potrebna. Njen kulturni pomen še povečuje uvajanje študenta v znanstveno delo, katerega pogoj je notranja samostojnost in popolna svoboda; poživi mu čut za odgovornost in potrebo dela za skupnost. V sintezi s strokovno izobrazbo poskuša pomagati, da zraste njen slušatelj v resnično osebnost, katere delo bo ena sama korist za družbo v ožjem ali širšem smislu. Iz vsega tega se jasno kaže veliki kulturni pomen slovenske univerze, ki naj prav tako kakor vsaka druga daje lastnemu narodu močne, toliko potrebne in zaželene resnične, objektivno usmerjene osebnosti.

b) Posebni pomen: Fichte je hotel ustvariti prusko univerzo, Steffens cerkveno, Schleiermacher nemško,⁴ mi pa vedno naglašamo, da je naša univerza slovenska. Zato morajo obstojati neki razlogi, ki so jih naštetih avtorji prav dobro poznali in tudi izpovedali; pa tudi mi vemo, zakaj naša univerza ni zgolj „univerza“, niti ne more biti n. pr. hrvatska univerza, ampak le slovenska. Znanost namreč ne deluje le v splošno svetovnem smislu, temveč vrši tudi specialne naloge za nek teritorij. Naša znanost bo sama najbolj uspešno reševala specifično slovenska znanstvena vprašanja: razvoj slovenskega jezika, slovenske literature in zgodovine, slovenske pedagogike, slovenske umetnosti, slovenskega prava itd. — z vsemi, za pravilno interpretacijo potrebnimi vidiki. To pravico si lasti vsaka univerza, saj se zaveda, da je dolžna narodovo kulturo ohranjati, jo izročati rodovom in jih s tem bogatiti. Vedeti moramo zlasti to-le: kakor je znanost po svojem duhu internacionalna, tako zelo korenini predvsem kar se metode tiče, v nacionalnih posebnostih. To ji daje značaj „narodne“ univerze. Narodna univerza raziskuje specifična narodna znanstvena vprašanja, nudi pa tudi možnost, da se vsakdo izobrazbi na zavodu naroda, v katerem bo deloval. Saj bo le tedaj prav razumel narodne probleme, njegovo

⁴ Gl. Ueber das Wesen der Universität (Fichte, Schleiermacher, Steffens, Spranger).

duševno strukturo, prizadevanja in potrebe; le tedaj bo našel med njim in narodom ustrežajoči odnos. Važno pa je, poznati tudi psihološko dejstvo, da vsak narod veže z možnostjo izobrazbe v lastnem jeziku svojo dušo in svoj ponos.

Oba, obči in posebni kulturni pomen slovenske univerze sta tako jasna, da pač ne zahtevata še nadaljnjega utemeljevanja in dokazovanja. Oba vodita k nastajanju osebnosti, kakršna je za reševanje problemov kulturnih področij nujno potrebna. Na teh načelnih vidikih sloni v glavnem kulturni pomen slovenske in vobče katerekoli sodobne univerze.

Utemeljitev kulturne pomembnosti naše univerze pa že hkrati priča, da nam je potrebna. Spomenica iz l. 1929,⁵ poslanica,⁶ članki v raznih časopisih in revijah, akcija za izpopolnitev univerze in za zidanje univerzitetne knjižnice in drugo — vse to obširno delo je znak borbe za obstoj naše univerze. Temeljilo je deloma na povsem strokovnih in tudi čisto znanstvenih razpravah, ki so historično utemeljevale eksistenco naše univerze, deloma pa na splošnih izvajanjih, ki so hotela slovensko univerzo popularizirati in vzbuditi zanimanje zanjo tudi v najširših plasteh našega naroda.

Ali smo mi, ki nas je komaj milijon, upravičeni zahtevati popolno lastno univerzo? Številčno nas je Slovencev zares malo. Pa pogledjmo:⁷ Danska s tremi in pol milijona prebivalcev ima dve univerzi in dva druga visokošolska zavoda z 8000 slušatelji; Nemčija s 65 milijoni prebivalcev ima 25 univerz in 34 drugih visokih šol s 150.000 slušatelji;⁸ Madžarska z 8.700.000 preb. ima 4 univerze in 2 tehnična inštituta s 16.000 slušatelji; Islandija, ki šteje le 100.000 prebivalcev, ima tudi svojo univerzo s 150 slušatelji. Jugoslavija ima 3 univerze s 15.867 slušatelji itd. Če primerjamo številke slušateljev in univerz s številom prebivalstva, vidimo, da imamo pač pravico do lastne univerze; če pa primerjamo razmerje z vso našo državo, se pokaže, da imamo v primeri z drugimi kulturnimi državami premalo univerz. Imamo pa tudi premalo srednjih, strokovnih, ljudskih in drugih izobraževalnih zavodov. Naše gospodarsko stanje pravi sicer, da jih imamo preveč ali vsaj dovolj, dočim kulturni vidik naglaša, da nam jih primanjkuje. Hiperprodukcije, ki jo danes neprestano in toliko poudarjajo, s tega stališča ni. Ni pa odveč, ako povemo, da je vsekakor boljše, če je za vsak primer nekaj izobražencev preveč kot premalo; to pa pri nas itak še ne pride v poštev, kajti zelo, zelo potrebujemo pravih izobražencev, ki bi bili sposobni resničnega vodstva in koristnega dela za skupnost. — Nedvomno je, da nam število prebivalcev, pa naše kulturne, politične in gospodarske razmere dajejo popolno pravico do lastne univerze.

Seznani smo se v splošnem z bistvom sodobne in posebej slovenske univerze. Po vseh teh vidikih je njena eksistenca utemeljena, posebej še zavoljo slovenske kulture in samobitnosti. Ne glede na to, ali svoje namene v polni meri dosega ali ne — kajti njo in študenta ovirajo najrazličnejše okolnosti! — je neobhodno potrebna in za kulturo slovenskemu narodu pomembna. Slovenska univerza mora sooblikovati slovenski duhovni obraz! Zato je zahteva po njej naravna pravica našega naroda.

⁵ Universitas Alexandrina Labacensis.

⁶ Pomen slovenske univerze, Ljubljana, 1927.

⁷ Podatki so iz The Year Book of Education, London 1945.

⁸ Danes je to število zelo padlo, ker so uvedli numerus clausus.